

Humanisme en humaniteit in de 21^e eeuw; vernieuwd onderzoeksprogramma UvH 2010 t/m 2014

1 Inleiding

Dit onderzoeksprogramma bouwt rechtstreeks voort op het onderzoeksprogramma Humanisme en humaniteit in de 21e eeuw (2005-2010). Veel waardevolle elementen uit dat programma zijn behouden. Dat geldt bijvoorbeeld voor de doelstelling om de humanistiek tot een interdisciplinaire menswetenschap te ontwikkelen. Dit vraagt een verder op elkaar betrekken van de in de humanistiek samengebrachte disciplines^[1] met het oog op problemen en mogelijkheden van zingeving en humanisering. De doelstelling van het vorige onderzoeksprogramma om de begrippen zingeving en humanisering en hun onderlinge samenhang te verhelderen en verdiepen, blijft in het onderhavige onderzoeksprogramma van belang, al zijn op dit punt belangrijke stappen gezet (Kunneman, 2009(3); Dohmen, 2007; Alma & Smaling, 2010). Een andere doelstelling die gehandhaafd blijft, is de verheldering hoe de humanistiek via theoretisch en praktijkgericht onderzoek bouwstenen kan verschaffen voor a. een verbetering van professionele praktijken en b. een hernieuwde formulering van humanistische uitgangspunten. Langs die weg werken wij aan het ontwikkelen van de contouren van een humanisme voor de eenentwintigste eeuw met als uitgangspunt de dynamiek en levensbeschouwelijke pluriformiteit van de multiculturele samenleving.

Daarnaast is er behoefte het programma te vernieuwen. Het schrijven van de zelfstudie voor de onderzoeksvisite in december 2008 en de door de visitatiecommissie geformuleerde adviezen hebben dat proces richting gegeven. In dit vernieuwde onderzoeksprogramma is het onderzoek sterker dan voorheen geconcentreerd op een beperkt aantal welomschreven maatschappelijke probleemgebieden en praktijken. Hiermee wordt beoogd de maatschappelijke en academische betekenis van het onderzoek te versterken en beter zichtbaar te maken. Het onderzoek vindt zijn focus in vier projecten, die in paragraaf 4 omschreven worden. In deze paragraaf wordt ook geschetst hoe deze projecten samenhangen met de domeinen die de inhoudelijke pijlers vormen van de humanistiek en die de basis vormen van de organisatie van de wetenschappelijke staf in secties. Een ander element dat in dit nieuwe onderzoeksprogramma versterkte aandacht krijgt, is de methodologische ontwikkeling van de humanistiek. Naast filosofische en historische methoden van onderzoek wordt de poot van het sociaal-wetenschappelijk empirisch onderzoek sterker uitgebouwd. Hermeneutische benaderingen en kwalitatieve onderzoeksmethoden blijven hierbij onverminderd van belang, maar zij worden aangevuld met passende kwantitatieve benaderingen. Ook krijgen het perspectief en de onderzoekstraditie van de levenswetenschappen een plaats in de humanistiek. Valorisatie van wetenschappelijk onderzoek heeft altijd al een centrale plaats ingenomen in de humanistiek. De nadruk die de laatste tijd op valorisatie wordt gelegd door overheid en subsidieverstrekking, geeft een nieuwe impuls aan onze eigen invulling en aanpak van de complexe processen van valorisatie en maatschappelijke inbedding. De in deze inleiding genoemde kernelementen van het onderzoeksprogramma worden in de volgende paragrafen nader uitgewerkt.

2 Missie en centrale begrippen

2.1 Missie

Het is de missie van de Universiteit voor Humanistiek om met wetenschappelijk onderzoek en onderwijs vanuit een humanistische visie bij te dragen aan een humane samenleving en een zinvol bestaan voor ieder mens. Kernbegrippen van dit onderzoeksprogramma zijn dan ook humanisme, zingeving en humanisering. In aansluiting bij een lange humanistische traditie in de filosofie, de literatuur en de menswetenschappen vormen het vermogen en de kwetsbaarheid van belichaamde personen om voelend, denkend en handelend vorm te geven aan hun leven, het startpunt van de humanistiek. Dat vermogen en de bijbehorende kwetsbaarheid bepalen de ruimte voor en noodzaak van het streven naar humanisering van het samenleven. Humanisme, zingeving en humanisering - in hun onderlinge samenhang en met bijbehorende spanningsvelden - vormen de basis van alle onderzoek en de valorisatie daarvan, zoals deze aan de Universiteit voor Humanistiek worden gerealiseerd.

2.2 Kernbegrippen

2.2.1 Humanisme

Vanuit een humanistische inspiratie ondersteunt de humanistiek ontwikkelingen in de richting van een meer zinvol en menswaardig bestaan. De grondslag van de universiteit is het humanisme als levensbeschouwing. Humanisme kan omschreven worden als een open levensbeschouwing gekenmerkt door dialoog, en als een kritische en vernieuwende beweging die de autonome en verantwoordelijke rol van de mens in de vormgeving van zijn bestaan erkent. Humanisme staat voor waarden als vrijheid en zelfbeschikking, rechtvaardigheid, gerechtigheid en solidariteit, duurzaamheid, verdraagzaamheid, waardering voor diversiteit en eerbied voor de menselijke waardigheid.

De universiteit geeft in haar onderwijs en onderzoek theoretisch en praktisch gestalte aan het hierboven verwoorde humanistische streven. Humanistiek en humanisme zijn echter niet hetzelfde. Humanistiek is de wetenschappelijke studie van mens, organisatie en samenleving met het oog op zingeving en humanisering en vanuit een humanistisch levensbeschouwelijk perspectief. De humanistiek levert een bijdrage aan het doordenken en ontwikkelen van het humanisme als levensbeschouwing. Die levensbeschouwing staat enerzijds naast en soms tegenover andere levensbeschouwingen en komt anderzijds ook voor als ondogmatische variant van 'andere', al dan niet religieuze levensbeschouwingen. De universiteit bestudeert het humanisme in deze brede, 'inclusieve' zin.

Peter Derkx (2010) formuleert twee beginselen die als minimale kern eigen zijn aan alle varianten van humanisme. In de eerste plaats is iedere levensbeschouwelijke positie contextgebonden mensenwerk. Dit beginsel heeft te maken met erkenning van menselijke feilbaarheid, met de ervaring van twijfel, met een kritische houding, met de openheid van de humanistische levensbeschouwing en met verdraagzaamheid en waardering voor diversiteit. Als tweede beginsel noemt hij dat alle mensen elkaar als gelijken horen te zien en te behandelen, en dat aan allen menselijke waardigheid toekomt. Op het meest fundamentele niveau biedt het gelijkheidsbeginsel de basis voor individuele vrijheid, zelfbeschikking en zelfverantwoordelijkheid. Mogelijke aanvullende minimumvoorwaarden om van humanisme te kunnen spreken, ontleent hij aan Todorov: de

‘autonomie van het ik’ en de ‘finaliteit van het jij’. Beide staan in het teken van respect voor unieke en onvervangbare mensen als essentieel element van humanisme.

2.2.2 Zingeving en humanisering

Zingeving is het plaatsen van iets in een breder verband van betekenissen die het menselijk bestaan betreffen. Existentiële zingeving kan nader gedefinieerd worden als een persoonlijke verhouding tot de wereld waarin het eigen leven geplaatst wordt in een breder kader van samenhangende betekenissen, waarbij doelgerichtheid, waardevolheid, verbondenheid en transcendentie worden beleefd, samen met competentie en erkenning, zodat ook gevoelens van gemotiveerd zijn en welbevinden worden ervaren (cf. Smaling & Alma, 2010).

Zingeving is niet alleen constitutief voor de persoonlijke identiteit, maar ligt ook ten grondslag aan maatschappelijke processen van cultuurvorming, waar min of meer uitgekristalliseerde of gespecialiseerde vormen van levensbeschouwing deel van uitmaken. Omgekeerd kan een levensbeschouwing doelgerichtheid, een zekere samenhang en integratie brengen in de diverse aspecten van het leven. Verder kan een levensbeschouwing een waarderingskader bieden en gevoelens van verbondenheid en psychisch welbevinden bevorderen. Een levensbeschouwing kan de persoonlijke zingeving echter ook inperken of zelfs bedreigen. Dogmatisme en institutionalisering kunnen van levensbeschouwing een macht maken die tegenover individuele vrijheid komt te staan.

De humanistiek onderzoekt hoe levensbeschouwelijke pluriformiteit van invloed is op het functioneren van levensbeschouwing als zingevingskader, wat de zingevende kracht is van verschillende levensbeschouwelijke tradities en m.n. het humanisme, en welke bijdrage humanisme kan leveren aan interlevensbeschouwelijke dialoog. Daarbij is aandacht voor diverse humanistische stromingen en opvattingen, in verleden en heden. Anders gezegd, existentiële zingeving wordt steeds ook als *levensbeschouwelijke zingeving* bestudeerd, met speciale aandacht voor de humanistische invalshoeken.

Zingeving en humanisering zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Humanisering kan in algemene zin omschreven worden als het bevorderen van de voorwaarden voor persoonlijke zingeving, in het kader van rechtvaardige instituties en een duurzame wereldsamenleving (Nussbaum 2006). Het onderzoek hiernaar beperkt zich niet tot theoretische reflectie en verheldering, maar beoogt ook een praktische bijdrage te leveren aan het bevorderen van concrete humaniseringsprocessen in uiteenlopende praktische contexten. Gegeven de gerichtheid op humanisering vanuit humanistische inspiratie, neemt dit onderzoek het actorperspectief als uitgangspunt. Dit betekent dat in het onderzoek expliciet aandacht wordt besteed aan de betekenis van persoonlijke ervaringen, mogelijkheden en inspiratiebronnen.

Een kernvraag in het onderzoek van de UvH is hoe humanisering en zingeving zich tot elkaar verhouden en wat zij aan elkaar bijdragen. Zowel op conceptueel als op praktisch niveau staan zij in een spanningsvolle verhouding tot elkaar en verwijzen voortdurend naar elkaar. De gerichtheid op humaniseringsvragen bijvoorbeeld leidt tot onderzoek naar de (sociale, economische en politieke) voorwaarden waaronder mensen vorm kunnen geven aan een voor hen zinvol leven. Het onderzoek is tevens gericht op het praktisch ondersteunen van pogingen om die voorwaarden binnen concrete institutionele contexten, zoals het bedrijfsleven of de zorg, beter te realiseren. Daarbij moet bedacht worden dat personen in processen van zingeving perspectieven ontwikkelen op humanisering. Het in kaart brengen en versterken van alle bronnen van zingeving en vorming die existentiële inspiratie en

levensmoed kunnen bieden en die de betrokkenheid op humaniteit kunnen voeden, is een belangrijk element van het UvH- onderzoeksprogramma. Daarmee zijn vragen verbonden rond opvoeding, betrokken burgerschap, normatieve professionalisering en maatschappelijk verantwoord ondernemen, zowel op lokaal als op mondiaal niveau. De concrete invulling van een dergelijk rechtvaardigheids- en duurzaamheidsperspectief blijft altijd aan specifieke historische omstandigheden gebonden. De inhoudelijke bepaling van wat als een goed leven geldt, blijft afhankelijk van de historische dynamiek van zingevings- en vormingsprocessen en van de steeds verschuivende articulaties van een goed leven.

Deze conceptuele en thematische verkenning van de begrippen zingeving en humanisering in hun onderlinge relatie, maakt duidelijk dat de complexe onderzoeksvragen die binnen de humanistiek centraal staan, om een normatief geïnspireerde *multi- of interdisciplinaire aanpak* vragen. Vragen rond zingeving en humanisering bewegen zich immers op het snijvlak van lichaam, persoon, groep, cultuur en maatschappij. De wetenschapstheoretische en methodologische vragen die met deze normatieve interdisciplinaire aanpak verbonden zijn, nemen binnen het nieuwe onderzoeksprogramma dan ook een belangrijke plaats in.

2.3 Valorisatie

Uit de missie van de UvH vloeit voort dat valorisatie een centrale plaats inneemt in het onderzoeksprogramma. In de humanistiek gaan wetenschappelijkheid en praktijkgerichtheid hand in hand. Valorisatie betekent niet alleen dat resultaten van wetenschappelijk onderzoek vertaald worden naar toepassing in praktijksituaties. Bij voorkeur worden praktijkvelden vanaf het begin bij de formulering van onderzoeksvragen en onderzoeksopzet betrokken, en participeren zij in de onderzoeksuitvoering. Toepassing van meer fundamenteel onderzoek enerzijds en de volledige samenwerking van wetenschappers, professionals en burgers in de opzet en uitvoering van onderzoek anderzijds, zijn te beschouwen als twee polen van een valorisatie-continuüm. Het hele continuüm doet zich in de onderzoeksprogrammering van de UvH voor, met een voorkeur voor onderzoek dat zich in de richting van de tweede pool begeeft. Hetzelfde continuüm wordt in de graduate school bestreken waarin zowel promovendi worden opgeleid die meer fundamenteel onderzoek doen als professionals die promoveren op een onderzoek naar vragen die in hun eigen beroepspraktijk spelen. Verder biedt het praktijkcentrum Zingeving & Professie goede mogelijkheden voor vergaande vormen van samenwerking tussen wetenschap en praktijk, met name op het terrein van normatieve professionalisering (zie 4.1.4). Valorisatie krijgt voorts gestalte door het onderzoek en het master onderwijs systematisch op elkaar te betrekken zodat beide elkaar optimaal wederzijds bevruchten.

Bij het maken van een keuze voor de maatschappelijke probleemgebieden en praktijken waarop het onderzoek zal worden geconcentreerd, wordt aangesloten bij de thema's die door de in de VSNU samenwerkende universiteiten en door de organisaties in de humanistische beweging zullen worden geprioriteerd. [\[3\]](#)

Belangrijke kanalen van valorisatie voor de UvH zijn:

- Humanistics University Press, voor de uitgave van wetenschappelijke humanistische publicaties, vakpublicaties en dissertaties;
- Tijdschrift voor Humanistiek, voor het informeren van professionals over de resultaten van humanistiek onderzoek;
- E-journal 'Partage: Journal for Humanistic Scholars' voor teksten van studenten humanistiek.

3 De organisatie van het onderzoek

Eindverantwoordelijke voor al het onderzoek aan de UvH is de rector, die hierin nauw samenwerkt met de portefeuillehouder onderwijs in het CvB. De portefeuillehouder onderwijs geeft leiding aan de voorzitters van de vier secties waarin onderwijs en onderzoek van de UvH zijn ondergebracht. Het CvB wordt geadviseerd door het onderzoeksoverleg, waarin sectievoorzitters, projectleiders, de directeur van de graduate school en de directeur van het praktijkcentrum Z&P participeren.

Alle stafleden maken deel uit van één van de secties, en elke sectie is verantwoordelijk voor de inhoudelijke ontwikkeling van een of meerdere domeinen van de humanistiek door onderwijs, onderzoek en valorisatie:

- 1) Geestelijke begeleiding;
- 2) Educatie;
- 3) Kritische Organisatie- en Interventiestudies;
- 4) Levensbeschouwing, Ethiek, Onderzoekleer en Practica.

Voor wat betreft onderzoek en valorisatie krijgt de ontwikkeling van de sectiedomeinen voor het grootste deel gestalte via de op maatschappelijke probleemgebieden en praktijken toegesneden projecten, die de verschillende secties met elkaar verbinden. Domeinen van de humanistiek en de wetenschappelijke disciplines van waaruit deze worden ingevuld, worden zo in toenemende mate op elkaar betrokken. De projecten zijn tijdelijk en hebben een looptijd van drie jaar, met mogelijkheid van verlenging. Twee projecten, *Goed ouder worden* (GOW) en *Burgerschap in een interculturele samenleving* (BIS) zijn reeds in 2008 van start gegaan. Twee andere onderzoeksprojecten, *Geestelijke weerbaarheid en humanisme* (GW&H) en *Normatieve professionalisering* (NP) zijn op 1 januari respectievelijk 1 april 2010 gestart.

Binnen de secties is daarnaast beperkt ruimte voor onderzoek dat dermate domeinspecifiek is dat het niet in een van de projecten wordt ondergebracht. Het onderzoeksprogramma omvat zowel het onderzoek dat door de secties in de vier gezamenlijke projecten is ondergebracht als het domeinspecifieke onderzoek dat door de medewerkers van de sectie wordt uitgevoerd.

Sectievoorzitters en projectleiders hebben ieder een eigen verantwoordelijkheid ten aanzien van de uitvoering van het onderzoeksprogramma van de UvH. Op sectieniveau draait het om optimale afstemming van onderzoek op

- de ontwikkelingen in de verschillende domeinen en wetenschappelijke disciplines die in samenhang en interactie de humanistiek vormen;
- de ontwikkelingen in de beroepsvelden waarvoor wordt opgeleid;
- het Ba/Ma onderwijs.

Sectievoorzitters geven leiding aan de onderzoekers en bewaken de voortgang en kwaliteit van het onderzoek binnen hun sectie.

Projectleiders bewaken de voortgang en kwaliteit van het onderzoek binnen hun project, met het oog op het realiseren van de doelstellingen daarvan, zoals die geformuleerd zijn in het door het CvB goedgekeurde projectvoorstel.

Het onderzoek van promovendi is ondergebracht in de projecten. Zij worden opgeleid en begeleid in de graduate school.

3.1 Instituten

De UvH kent naast het primaire onderzoeksproces in secties en projecten, een aantal gespecialiseerde instituten, van waaruit geprobeerd wordt onderzoekopdrachten in de derde geldstroom te realiseren. Deze instituten vallen rechtstreeks onder het CvB (rector) en worden elk geleid door een directeur.

3.1.1 Kosmopolis

Het Kosmopolis instituut is in 2004 opgericht in samenwerking met het Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking (Hivos). Het doet onderzoek op het snijvlak van humanistiek, mondialisering en *Development Studies*. In dat kader geeft Kosmopolis leiding aan het *Promoting Pluralism Knowledge Program* (PPKP), een internationaal samenwerkingsverband tussen de UvH, Hivos, academische instituten in Yogyakarta (Indonesië) en Bangalore (India), en een *Civil Society based Organisation* in Kampala (Oeganda). Het instituut voert de redactie over de zgn. *Pluralism Working Paper Series*, een internationale, Engelstalige collectie van academisch werk, observaties uit *development* praktijken en vraaggesprekken. De PhD kandidaten van het kennisprogramma maken deel uit van de UvH Graduate School.

De tweede tranche van het kennisprogramma loopt van 2011 – 2014. Het onderzoek richt zich in die periode op vraagstukken van identiteit en burgerschap in mondiale context en op de relatie tussen *human - and sustainable development*.

De bijdrage van stafleden van de UvH aan het kennisprogramma bestaat uit onderzoek dat wordt uitgevoerd in het kader van het onderzoeksproject *Burgerschap in een interculturele samenleving* (zie 4.1.1).

3.1.2 J.P. van Praaginstituut voor onderzoek naar de geschiedenis van het humanisme

Het instituut is op 1 januari 2009 opgericht door de UvH, in samenwerking met het Humanistisch Archief. De directeur wordt inhoudelijk geadviseerd door een wetenschappelijke adviesraad.

Het instituut doet onderzoek naar de geschiedenis van het Nederlands georganiseerd humanisme in de periode 1856-2006. Een groot deel van het onderzoek wordt uitgevoerd door drie promovendi die op 1 september 2009 zijn gestart. Deze promotieonderzoeken maken deel uit van de onderzoeksprojecten *Geestelijke Weerbaarheid en Humanisme* (zie 4.1.3) en *Burgerschap in een interculturele samenleving* (zie 4.1.1).

3.1.3 Zingeving & Professie

Zingeving & Professie is het praktijkcentrum van de universiteit waarin de universiteit haar activiteiten heeft ondergebracht die via de derde geldstroom worden gefinancierd. Missie van het centrum is een bijdrage te leveren aan het vergroten van de ruimte voor zingeving en humanisering in beroepspraktijken en organisaties. Dit doet het centrum middels bij- en nascholingen, trainingen, coaching, opdrachtonderzoek, organisatieadvies, en door het organiseren van workshops en symposia rond zingevings- en humaniseringsvraagstukken. Het centrum richt zich in haar activiteiten met name op professionals en hun organisaties in de sectoren zorg, welzijn, educatie en overheidsdiensten.

Onderzoekopdrachten worden alleen aangenomen voor zover ze inhoudelijk aansluiten bij de in dit onderzoeksprogramma onderscheiden projecten. Het praktijkcentrum vormt als het ware een schakel tussen de projectgroepen en de professionals en organisaties 'in het veld' en levert zo een belangrijke bijdrage aan de valorisatie van het onderzoek aan de UvH. De directeur wordt hierin inhoudelijk geadviseerd door een wetenschappelijke adviesraad.

4 Beschrijving van het onderzoek

4.1 Onderzoeksprojecten

Een belangrijk kenmerk van dit vernieuwde onderzoeksprogramma is dat het onderzoek sterker dan voorheen geconcentreerd is op een beperkt aantal welomschreven maatschappelijke probleemgebieden en praktijken. De vier projecten waarin dit gebeurt, worden hieronder omschreven.

4.1.1 *Burgerschap in een interculturele samenleving (BIS)*

Het debat over burgerschap en identiteit is aan het begin van de 21ste eeuw sterk gepolariseerd geraakt, zowel in Nederland en Europa als op mondiaal niveau. Angst voor culturele verschillen domineert daarbij veelal de publieke meningsvorming en de reflectie, als ook het politieke beleid. De complexe, interculturele situatie waarin de samenleving meer en meer terecht gekomen is vormt mede de achtergrond van deze polarisering. Het gaat hier om ontwikkelingen die nauw verbonden zijn met mondiale sociale, politieke en economische processen.

In de afgelopen vijftig jaar zijn er talrijke migratiestromen op gang gekomen. Meer dan ooit tevoren migreren mensen van het ene land naar het andere en van het platteland naar een stedelijke omgeving. De dagelijkse leefsituatie van mensen is daardoor ingrijpend veranderd. Van burgers van de 21ste eeuw wordt verwacht dat zij in staat zijn te functioneren in een sociaal-politieke omgeving die gekenmerkt wordt door grote culturele en religieuze diversiteit. Om in een dergelijke maatschappelijke context goed te functioneren, wordt van burgers verwacht dat zij zich staande kunnen houden in de discussie over waarden en zich nieuwe inzichten en vaardigheden eigen kunnen maken. Deze problematiek wordt in de laatste decennia breed onderzocht, zowel in de sociaal-politieke theorievorming en de filosofie, als in het veld van educatie en in de historische wetenschappen. In Nederland draagt ook de Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid aan dit onderzoek bij.

Het onderzoeksproject *Burgerschap in een interculturele samenleving* richt zich op de uitdagingen waarmee burgers geconfronteerd worden in een lokale én mondiale context. Het onderzoek spitst zich toe op de vraag hoe burgerschapsvorming gestalte kan krijgen binnen interculturele spanningsvelden waar de oude, verzuilde vormen van burgerschap, gebaseerd op maatschappelijke scheiding van culturele – bijvoorbeeld religieuze – identiteiten, niet meer volstaan. Het onderzoek richt zich primair op ontwikkelingen in westerse samenlevingen, maar is daarnaast in samenwerking met het Kosmopolis instituut ook gericht op de mondiale situatie. Westerse en niet-westerse problemen en perspectieven worden met elkaar vergeleken waarbij expliciet aandacht wordt besteed aan de verhouding tussen enerzijds modern-westerse, seculiere, en anderzijds in religieuze tradities gewortelde denkvormen en praktijken, die in niet-westerse contexten veelal bepalend zijn. Overigens is intussen ook in de westerse wereld de *interculturele* problematiek voor een belangrijk deel een *interreligieuze* en *inter-levensbeschouwelijke* problematiek geworden. Met een kritische doordenking van deze problematiek beoogt het BIS onderzoek bij te dragen aan een herbepaling van de betekenis van het seculiere.

Door de werkzaamheden van BIS en Kosmopolis kunnen de complexe processen die zich in een interculturele samenleving voltrekken, in een ander licht komen te staan, waarin nieuwe vormen van engagement bepalend zijn voor de articulatie van identiteiten in gemeenschappen en

pluriforme samenlevingen. Deze onderzoeksdoelstelling sluit mede aan bij actuele discussies en reflecties in de verschillende Nederlandse humanistische organisaties en bewegingen over de spanningsverhouding tussen autonomie en gemeenschap, tussen secularisme en godsdienst, en over de identiteit van het humanisme in de 21ste eeuw.

4.1.2 *Goed ouder worden (GOW)*

Het project *Goed ouder worden* heeft als doel om een thematiek die van steeds groter belang wordt voor individuen en samenlevingen te onderzoeken vanuit de (praktijkgerichte) invalshoek van humanisme, zingeving en humanisering.

De term 'ouder worden' slaat op de manieren waarop degenen die door de samenleving op grond van hun leeftijd tot 'ouderen' zijn bestempeld, hun leven verder inrichten en leiden. Dit is niet van nature gedetermineerd maar kan gezien worden als een existentieel, sociaal gesitueerd proces waarover gesproken en nagedacht kan worden met het oog op een zinvolle en menswaardige levensloop. Daarbij kan onder meer geput worden uit humanistische tradities, die door ze zo in te zetten tevens verrijkt kunnen worden met nieuwe thema's en perspectieven. De vraag naar 'goed' ouder worden is met name van belang omdat de levensverwachting in de 'Westerse' landen in relatief korte tijd dermate is gestegen dat velen een relatief lang leven als 'oudere' zullen leiden, terwijl nog weinig is nagedacht over optimale vormen daarvan. Wel is er een breed verspreid discours ontstaan over de te verwachten gevolgen van deze ontwikkelingen in budgettair opzicht (pensioenvoorzieningen, zorg), waarbij 'ouderen' in verhouding worden gebracht met andere naar leeftijd gedefinieerde bevolkingsgroepen. Ook wordt er veel onderzoek verricht naar de biologische en pathologische processen die samenhangen met lichamelijke veroudering. De discourses over 'ouderen' en 'veroudering' raken aan belangrijke voorwaarden voor goed ouder worden; omgekeerd zouden overwegingen omtrent het 'goede ouder worden' ook gevolgen mogen hebben voor het denken over 'veroudering' en de maatschappelijke inrichting van de levensloop. Het bijzondere van de vraag naar 'goed ouder worden' is dat deze zich direct en onontkoombaar aandient waar mensen geconfronteerd worden met de vraag hoe (verder) te leven. De uitdaging is om te laten zien dat methodisch(e) reflectie en onderzoek met wetenschappelijke distantie relevant kunnen zijn voor de pre-wetenschappelijke 'leefwereld'. En vervolgens te tonen dat antwoorden op de vraag naar goed ouder worden richtinggevend zouden moeten zijn voor de discourses over ouderen, veroudering en ouderenzorg.

De genoemde discourses spelen op verschillende niveaus: micro (individuen en hun primaire relaties), meso (organisaties en instituties) en macro (organisatie van de levensloop en het politieke en maatschappelijke debat daarover). Een aandachtspunt van groot praktisch belang is de vraag in hoeverre medicaliserende vormen van het verouderingsdiscours dominant zijn bij de inrichting van instituties voor ouderenzorg en hoe hier alternatieven ontwikkeld kunnen worden die meer recht doen aan het 'leefwereld'-karakter van deze instituties, zodat de vraag naar 'goed ouder worden' ook daar tot zijn recht kan komen.

'Goed ouder worden' heeft dus diverse aspecten die om onderzoek vragen. Het is een terrein waar humanistisch niet alleen raakt aan sociale en geesteswetenschappen, maar ook aan levenswetenschappen. De UvH bevindt zich met haar expertise op het gebied van zingeving (existentiële vragen) en humanisering (kritische gerontologie) in een uitstekende uitgangspositie om op het terrein van 'goed ouder worden' een uniek onderzoekszwaartepunt neer te zetten.

4.1.3 *Geestelijke weerbaarheid en Humanisme (GW&H)*

Het onderzoeksproject *Geestelijke weerbaarheid en Humanisme* beoogt een herneming en actualisatie van het project dat Jaap van Praag, *founding father* van het hedendaagse Nederlandse

humanisme, in gang zette en dat hij als zijn 'grote strijd' beschouwde. Ervan uitgaande dat levensbeschouwing een belangrijke factor is in de geestelijke weerbaarheid van mensen, wilde hij een humanisme ontwikkelen en bevorderen dat mensen geestelijk weerbaar maakt. Van Praag was in dit streven diepgaand beïnvloed door de ervaring van het opkomende en botvierende fascisme in de jaren dertig en veertig van de twintigste eeuw. De oriëntatie en inspiratie die een bewust geleefde levensbeschouwing zoals het humanisme biedt, kan mensen volgens Van Praag weerbaar maken tegen de krachten en verleidingen van gelijkschakelende massabewegingen.

De context waarin geestelijke weerbaarheid vandaag urgent is, is echter aanzienlijk anders dan in de tijd van Van Praag. Waar hij in het overzichtelijk verzuilde naoorlogse Nederland een humanistische levensbeschouwing kon ontwikkelen naast de gevestigde kerken en genootschappen, leven we vandaag in een wereld van toenemende globalisering, migratie, multiculturaliteit, Noord-Zuid ongelijkheid, en (ook levensbeschouwelijke) individualisering – om slechts enkele van de gangbare karakterisering te noemen. Maar ook in deze tijd staan mensen bloot aan de druk van uiteenlopende massale verschijnselen: van consumentisme, culturele vervlakking, prestatiedruk, normerende lifestyle- en opiniedruk tot aan mediahypes, islamofobie, en algehele vreemdelingenangst. Geestelijke weerbaarheid is nodig om geen speelbal van dergelijke bewegingen en ontwikkelingen te worden. Nodig omdat deze bewegingen en ontwikkelingen bedreigend zijn voor vitale menselijke waarden als vrijheid, verantwoordelijkheid, solidariteit, en zelfs menselijke waardigheid.

In dit onderzoeksproject worden humanisme en geestelijke weerbaarheid vanuit een hedendaagse context op elkaar betrokken. Gezocht wordt naar verdere ontwikkeling van een inter-levensbeschouwelijk humanisme, vanuit de verwachting dat deze de geestelijke weerbaarheid kan bevorderen die vandaag nodig is. Dit op dialoog gerichte humanisme vertrekt vanuit humanistische grondwaarden en, anders dan een monadische levensbeschouwing, kenmerkt het zich door openheid en dialoog. Het zet in op een gezamenlijke zoektocht in plaats van op vastliggende antwoorden, en vraagt daarom een wijze omgang met eindigheid, onzekerheid, en verschillen. Als dialogische levensbeschouwing manifesteert het humanisme zich als een kritisch onderzoekende en vernieuwende beweging in de cultuur – als een eigen traditie dus, maar niet exclusief. Als onderzoekende en op (wetenschappelijk) debat gerichte levensbeschouwing zoekt het humanisme uitdrukkelijk verbinding met 'humanistisch' te noemen elementen en stromingen in andere religieuze en levensbeschouwelijke tradities.

Het *wetenschappelijke doel* van dit onderzoeksproject kan globaal worden samengevat als het verbinden van humanisme met (de bevordering van) geestelijke weerbaarheid. De aan dit globale doel gekoppelde *vraagstellingen* luiden: hoe kan een concept van open, inter-levensbeschouwelijk humanisme worden ontwikkeld en begrepen dat naar inhoud en functie de geestelijke weerbaarheid van individuen en groepen bevordert in de sociaal-cultureel-historische context van de 21e eeuw? Hoe moet geestelijke weerbaarheid worden opgevat zodanig dat het een geloofwaardig antwoord kan zijn op de positieve (kansbiedende) en negatieve (bedreigende) uitdagingen die door de genoemde sociaal-cultureel-historische context aan hedendaagse individuen en groepen worden gesteld?

Deze vraagstelling verbindt een aantal daaruit voortkomende deelvragen, die door de deelnemende onderzoekers aan dit project individueel en gezamenlijk worden onderzocht. De samenwerking in dit onderzoeksproject wordt gerealiseerd in drie samenwerkingsgroepen: (1) een groep met historisch perspectief: geschiedenis van het humanisme; (2) een groep met empirisch/praktijkgericht perspectief, in het bijzonder (maar niet uitsluitend) met betrekking tot geestelijke begeleiding; en (3) een groep met filosofisch perspectief, in het bijzonder (maar niet uitsluitend) met betrekking tot de betekenis van voorbeeldfiguren.

De uitvoering van het onderzoek in dit interdisciplinaire project is niet beperkt tot traditionele sociale- en geesteswetenschappelijke methoden en benaderingen zoals filosofie, ethiek, geschiedwetenschap, religiestudies, en psychologie. Er wordt naar gestreefd deze benaderingen te verbinden met levenswetenschappelijk onderzoek, waaronder enerzijds evolutie- en gedragsbiologie (De Waal, Hrdy) en anderzijds hersenonderzoek op het gebied van o.a. spiegelneuronen (Gallese, Iacoboni).

4.1.4 Normatieve professionalisering

Het begrip normatieve professionaliteit is in de jaren negentig ontwikkeld vanuit de Universiteit voor Humanistiek en het beroepsveld geestelijke verzorging, in samenwerking met onderzoekers uit de sociale sector, om tegenwicht te bieden aan dominante technisch-instrumentele opvattingen van professionaliteit. Inmiddels vindt de problematiek die via het begrip normatieve professionaliteit op scherp gesteld wordt algemene erkenning, met name in de zorg, het onderwijs en de sociale sector. Omdat in de humanistiek al lange tijd aandacht aan deze vragen wordt besteed, zowel op conceptueel als op praktisch niveau, liggen hier voor de humanistiek belangrijke kansen en uitdagingen. Tegen deze achtergrond heeft dit onderzoeksproject drie centrale doelstellingen:

1. Het ontwikkelen van praktische handvatten en methodieken voor professionals om adequater om te gaan met de normatieve inhoud van hun professionele handelen en alle daarmee verbonden vragen en dilemma's;
2. Het leveren van vernieuwende bijdragen aan het wetenschappelijke en maatschappelijke debat over actuele vragen rond normatieve professionaliteit en normatieve professionalisering, zowel op nationaal niveau als in internationaal verband;
3. Het verhelderen van de verbindingen tussen de humanistische grondbegrippen zingeving en humanisering vanuit het perspectief van normatieve professionalisering en - in het verlengde daarvan - bijdragen aan de inhoudelijke vernieuwing van het humanisme, zowel op conceptueel niveau als op het niveau van humanistisch geïnspireerde beroepspraktijken.

Het begrip normatieve professionaliteit wordt binnen het kader van dit project als een descriptief begrip opgevat. In kritische aanvulling op professionaliteits-opvattingen waarin de kennisbasis en de technische en methodische deskundigheid van professionals centraal staan, wordt via dit begrip de schijnwerper gericht op de normatieve inhoud van het handelen van professionals. In de theorievorming en het onderzoek van de afgelopen decennia, werden drie clusters van normen en waarden onderscheiden die met name in mensgerichte beroepen medebepalend zijn voor het handelen van professionals:

Het eerste cluster is verbonden met de normativiteit van wettelijke en economische kaders en met alle sectorspecifieke regelingen en voorschriften waarin die worden uitgewerkt, inclusief de normatieve druk die van concurrentieverhoudingen uitgaat. Het gaat hier globaal gesproken om de normativiteit van staat en markt en de onderliggende politieke perspectieven en ideologieën.

Het tweede cluster betreft de normen, waarden, deugden en attitudes die verbonden zijn met de specifieke beroepsrol van professionals en met de maatschappelijke domeinen en organisaties waarin die verankerd zijn, zoals zorgen, onderwijzen, begeleiden, recht spreken, orde handhaven, bewaken, coachen, besturen of managen, inclusief de culturele en levensbeschouwelijke tradities die mee resoneren in de specifieke invulling van die beroepsrollen en de verschuivingen die daarin optreden.

Het derde cluster betreft de normen en waarden die geworteld zijn in de eigen 'leefwereld' van professionals en de daarmee verbonden vanzelfsprekende oordelen en vooroordelen in dimensies

als etniciteit, gender, sociaal-economische klasse en leeftijd, en de persoonlijke verwerking en toespitsing daarvan in het kader van het eigen levensverhaal van professionals.

Op basis van het onderzoek dat de afgelopen decennia is verricht, wordt deze drievoudige normativiteit van het professionele handelen in dit project als startpunt genomen met het oog op verdere ontwikkeling en verdieping. Tegen deze achtergrond zal het onderzoek in dit project langs vier lijnen gestalte krijgen, namelijk, (1) empirisch onderzoek naar processen van normatieve professionalisering, (2) methodische en organisatorische verankering, (3) wetenschapsfilosofische en methodologische vragen en (4) de relatie tussen humanistiek, humanisme en normatieve professionalisering.

4.2 Secties

Het onderzoek in de beschreven onderzoeksprojecten wordt gedragen door de secties die verantwoordelijk zijn voor de inhoudelijke ontwikkeling van verschillende domeinen van de humanistiek. De onderzoekers die de tijdelijke projecten realiseren, vinden hun thuisbasis in de secties. De sectiedomeinen worden hieronder kort beschreven, waarbij het accent ligt op onderzoeksvragen en de relatie tot de onderzoeksprojecten.

4.2.1 Geestelijke begeleiding

Het domein van de humanistiek dat hier aan de orde is, is de (humanistische) geestelijke begeleiding van zingevingsvragen in hun relatie tot humanisering. Specifieke onderzoeksvragen zijn gericht op de aard en methodiek van humanistische geestelijke begeleiding, en op de voorwaarden, context en verankering daarvan.

Geestelijke begeleiding is meestal aan de orde in situaties waarin de alledaagse zingeving van mensen - de voortdurende, niet of nauwelijks bereflecteerde betekenisverleningen - doorbroken wordt: situaties waarin de kwaliteit van ons bestaan of dat bestaan zelf in het geding is. In geestelijke begeleiding gaat het om vragen en problemen met betrekking tot deze existentiële dimensie van zingeving, en de inhoudelijke verscheidenheid die zich daarin voordoet (verschillende ervaringen van zinloosheid en verlies van zin, manieren van zinvinding en zingeving). Zingeving wordt daarbij opgevat als een relationeel gebeuren dat plaatsvindt in historische, culturele en sociale contexten. Dit roept de vraag op naar de relatie tussen zingeving en humanisering, en de bijdrage die geestelijke begeleiding daaraan kan leveren. De koppeling met moraal en ethiek komt hier in beeld. Het behoort tot de complexiteit van de geestelijke begeleiding, dat aan elk van deze aspecten recht moet worden gedaan.

De sectie Geestelijke Begeleiding richt zich met name op de beroepspraktijk van humanistisch geestelijk verzorger, zoals deze gestalte krijgt in verschillende werkvelden: gezondheids- en ouderenzorg, justitie, defensie, vrijgevestigd raadswerk (geestelijke verzorging als eerste spoor). Daarnaast zijn soortgelijke begeleidingswerkzaamheden denkbaar in educatieve instellingen, bedrijven en organisaties, crisisopvang etc. (existentiële begeleiding als tweede spoor). Dit roept onderzoeksvragen op rondom invulling van de levensbeschouwelijkheid en het existentiële gehalte van het ambt of de professie, en rondom methodieken voor de verschillende praktijken van de verschillende werkvelden.

Eigen aan geestelijke begeleiding is de levensbeschouwelijke dimensie van het beroep. De humanistiek onderzoekt o.a. de zingevende kracht van het humanisme met zijn existentiële, ethische

en esthetische bronnen. Humanisme wordt inclusief opgevat, waarbij de nadruk ligt op een interlevensbeschouwelijk perspectief en op de vraag hoe binnen levensbeschouwelijke stromingen humanistische waarden worden geïnterpreteerd. Kenmerkend voor die humanistische waarden is dat zingeving steeds in het kader van het streven naar een rechtvaardige en solidaire samenleving wordt geplaatst.

De geestelijk begeleider kan mensen helpen bij hun eigen levensbeschouwelijke bronnen te komen en van daaruit tot nieuwe zingeving te komen. Om anderen hierin bij te staan, heeft de geestelijk begeleider inzicht nodig in de eigen levensbeschouwelijke ontwikkeling. Van de humanistisch geestelijk begeleider vraagt dit reflectie op de eigen verwerking van wat humanistische tradities hem of haar aanreiken. Een belangrijk aandachtspunt in het onderzoek is daarom de vraag naar de ontwikkeling van voor (humanistische) geestelijke begeleiding noodzakelijke competenties, onderscheiden in de personale, de hermeneutische en de communicatieve competentie. De *personale* competentie verwijst naar de noodzakelijke (nooit afgesloten) ontwikkeling van reflexieve vermogens met het oog op zelfkennis en inzicht in de eigen levensbeschouwelijke ontwikkeling. De *hermeneutische* competentie verwijst naar het vermogen 'teksten' (verwijzend naar al het materiaal dat de gesprekspartner inbrengt en dat voor zijn of haar betekenisverlening van belang is) te onderzoeken en interpreteren, en de gesprekspartner daarin te begeleiden. De *communicatieve* competentie toont de twee voorafgaande verworven kwaliteiten in (de) relatie met de ander, primair in gespreksituaties (micro-niveau), maar ook in collegiaal overleg, educatieve situaties en beleids- en organisatietaken (meso-niveau), gegeven politiek-maatschappelijke omstandigheden en andere culturele factoren (macro-niveau).

Het zal duidelijk zijn dat deze competenties het concept van normatieve professionalisering voor de sectie relevant maken, zeker omdat het werk gerealiseerd moet worden in een normatief krachtenveld van diverse spelers, taalspelen en praktische eisen. Het specifieke onderzoek van de sectie op het gebied van voornoemde competenties kan een belangrijke bijdrage leveren aan het onderzoeksproject *Normatieve professionalisering* (zie 4.1.4). Datzelfde geldt voor het project *Geestelijke weerbaarheid en Humanisme* (4.1.3). Gezien het belang van de levensbeschouwelijke dimensie in geestelijke begeleiding, ligt de focus van het onderzoek binnen de sectie bij dit project GW&H. Alle aan de sectie verbonden onderzoekers participeren hierin, en werken in dit verband samen aan de versterking van empirisch onderzoek op het gebied van geestelijke begeleiding.

Geestelijke begeleiding is een praktijk die professionals doorgaans uitoefenen in organisaties. Dit vraagt inzicht in het functioneren van organisaties en in de (on)mogelijkheden van professioneel handelen in die context. Geestelijke begeleiding raakt ook hier aan het terrein van het onderzoeksproject *Normatieve professionalisering*. Geestelijke begeleiding heeft mede betrekking op bredere samenlevingsvragen, zoals die zich o.a. ten gevolge van individualisering en globalisering voordoen. Kunnen er in deze context nieuwe vormen van geestelijke begeleiding ontwikkeld worden, gericht op een zinvol leven voor ieder mens in een humane samenleving? Geestelijke begeleiding raakt hier aan de onderzoeksprojecten *Burgerschap in een interculturele samenleving* (zie 4.1.1) en *Goed ouder worden* (zie 4.1.2). Enerzijds vormt het onderzoek binnen deze projecten een belangrijke bron van informatie voor de verdere ontwikkeling van geestelijke begeleiding, anderzijds beoogt de sectie, vanuit haar onderzoek naar de levensbeschouwelijke dimensie van dit praktijkveld, bij te dragen aan de beantwoording van vragen die binnen de verschillende projecten aan de orde zijn.

4.2.2 *Educatie*

Educatie in humanistisch perspectief is het werken aan zingeving en humanisering. Onderzoek naar educatie kan gericht zijn op visies en doelen, praktijken en ervaringen van lerenden en educatieve professionals. Wij zien leren als identiteitsontwikkeling waarbij een persoon zich positioneert in culturele tradities en praktijken, deze transformeert en steeds meer regie krijgt over de eigen ontwikkeling van een meerstemmige identiteit. Deze sociaal-culturele en sociaal-constructivistische visie op leren is een proces van zin geven aan het eigen leven en het leven met anderen. Een humanistisch perspectief is het gericht zijn op het verbinden van autonomie en sociaal betrokkenheid (Veugelers, 2003), en op empowerment en sociale rechtvaardigheid (Aloni, 2007). Het versterken van menselijke vermogens als reflectie, empathie en dialoog is daarbij van belang. Op institutioneel niveau vraagt dit het omvormen van een technisch-instrumentele rationaliteit naar een kritisch-emancipatorische normatieve rationaliteit, het verminderen van sociale en mondiale ongelijkheid en uitsluiting, en het creëren van meer ruimte voor culturele verschillen. Educatie heeft betrekking op de sociale, morele, levensbeschouwelijke en burgerschaps-identiteitsontwikkeling van personen. Het is het aangaan van bindingen met andere personen, ideeën en praktijken en daar een eigen articulatie aan geven. Het verwerven van kennis, vaardigheden en het ontwikkelen van waarden, emoties en attitudes zijn daarvoor noodzakelijk. Het is het versterken van het vermogen van elk individu om richting te geven aan deze ontwikkeling en te werken aan humanitaire relaties met anderen, sociale rechtvaardigheid en democratie. Leren is persoonsvorming in verbondenheid. Bij levenslang leren bepalen leeftijdsfasen en ontwikkelingsstadia mede de invulling van leerprocessen en mogelijke educatieve praktijken.

Educatieve praktijken zijn heel divers: van schoolse processen van instructie en leren tot begeleiding van persoonlijke leerprocessen en leervragen; van verplicht tot vrijwillig; van langlopende intensieve vormen tot incidentele kortdurende activiteiten; van kennisgericht tot ontwikkelingen van houdingen; van intensief begeleid tot begeleiding op afstand of via media, etc. Het Humanistisch VormingsOnderwijs en andere humanistische geïnspireerde educatieve praktijken nemen daarbij een speciale plaats in.

In educatief werk kunnen vier beroepsrollen worden onderscheiden: ontwerpen, begeleiden, organiseren en onderzoeken. Het begeleiden van bovengeschetste leerprocessen vraagt om instituties en professionals die een dergelijke vorm van leren zelf belichamen, die als institutie een oefenplaats voor identiteitsontwikkeling zijn en waarin professionals zelf een dergelijke vorm van leren etaleren. Contexten en concrete leeromgevingen zijn van grote invloed op de mogelijkheden voor leerprocessen en op de normatieve professionaliteit van educatieve medewerkers. Kennis vergaren over de invloed van de context en mogelijkheden voor veranderingen is essentieel voor onderzoekers en voor educatieve werkers zelf. De vier beroepsrollen bieden mogelijkheden voor samenhang en samenwerking in onderwijs en onderzoek met de andere beroepsvarianten van de Universiteit van de Humanistiek: kritische organisatiestudies (organiseren), geestelijke begeleiding (begeleiden), en levensbeschouwing, onderzoek en ethiek (ontwerpen en onderzoeken).

Het onderzoek van Educatie is gericht op een betere doordenking van knelpunten in praktijken, het verder professionaliseren van educatiewerkers, het ontwerpen en implementeren van educatieve praktijken die meer mogelijkheden bieden voor zingeving en humanisering, een sterkere theoretische verbinding tussen kritisch-democratisch burgerschap en (humanistische) levensbeschouwelijke en moreel-ethische ontwikkeling, en een verdere samenwerking tussen humanistiek en de pedagogische en onderwijswetenschappen.

Onderzoeksvragen van de sectie Educatie zijn gericht op doelen, educatieve praktijken en ontwikkelingsprocessen van lerenden en educatieve professionals. Relevante vragen zijn:
Welke mens-en maatschappijbeelden liggen ten grondslag aan visies en praktijken?
Wat zijn grotere educatieve mogelijkheden voor zingeving en humanisering en hoe kunnen zij worden gerealiseerd?
Welke belemmeringen ervaren educatieve professionals en lerenden en hoe kunnen deze worden weggenomen?
Welke politieke verhoudingen zijn verweven in educatieve verhoudingen, en hoe kan sociale en mondiale ongelijkheid in educatieve mogelijkheden worden verminderd en getransformeerd?
Wat zijn gerealiseerde educatieve ervaringen (zingeving) en effecten (humanisering) bij lerenden en professionals?

De sectie Educatie verricht reeds relatief veel empirisch onderzoek en probeert dit verder uit te bouwen. Methodologisch wordt daarbij gestreefd naar een verbinding van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden en een sociaal-wetenschappelijke en filosofische theoretische reflectie op concepten en verzamelde data. Het onderzoek wordt zowel in de praktijk als theoretisch zoveel mogelijk ingekaderd in maatschappelijke verhoudingen en in een historische benadering. Het Educatie-onderzoek is ingebed in de pedagogische, onderwijskundige en onderwijsfilosofische wetenschappen. De sectie Educatie heeft een uitgebreid netwerk in Nederlandse en internationale universiteiten. Medewerkers uit deze netwerken worden betrokken bij het Educatie-onderzoek, bij het aanvragen en uitvoeren van extern gefinancierde onderzoeksprojecten en het internationaal publiceren in tijdschriften en bundels.

Het masteronderzoek en het onderzoek van promovendi wordt zoveel mogelijk verbonden met het onderzoek van de sectie Educatie. Interessante perspectieven in recente en lopende onderzoeken zijn: pedagogische visies, normatieve professionaliteit, curriculumontwikkeling en identiteitsontwikkeling, en burgerschapsvorming van jongeren. Omdat het onderzoek van Educatie zich bevindt op het niveau van doelen, praktijken, professionals en identiteitsontwikkeling is het verbonden met de projecten *Burgerschap in een interculturele samenleving* (zie 4.1.1), *Normatieve professionalisering* (zie 4.1.4) en *Geestelijke weerbaarheid en Humanisme* (zie 4.1.3). Er is een wisselwerking tussen de ontwikkelingen in deze onderzoeksprojecten en het educatie-onderzoek. Wat *Normatieve professionalisering* betreft wordt bijvoorbeeld de eigen normativiteit van educatieve institutionele omgevingen en professionals verder theoretisch en empirisch onderzocht. Ook de ontwikkeling van een kritisch-democratisch burgerschap in informele en formele educatieve settings wordt zowel theoretisch als empirisch nader onderzocht. Door een intensieve samenwerking met educatieve instellingen en professionals en onderwijsorganisaties) wordt de praktijk- en beroepsrelevantie van het Educatie-onderzoek versterkt. Er is een intensieve samenwerking met name met het Humanistisch VormingsOnderwijs (HVO), Stichting LeerplanOntwikkeling (SLO) en de organisaties in het openbaar onderwijs (VOO, AOB) en het algemeen-bijzonder onderwijs (NABS).

4.2.3 Kritische Organisatie- en Interventie Studies (KOIS)

Het onderzoek binnen de sectie Kois richt zich op een van de kernvragen van de humanistiek, de vraag namelijk onder welke voorwaarden mensen in staat zijn om hun persoonlijke zingeving te verbinden met maatschappelijke engagement en met humanisering van de samenleving. Het uitgangspunt van Kois is dat in hedendaagse maatschappijen organisatorische processen in hoge mate bepalend zijn voor het tot stand komen (of uitblijven) van dergelijke verbindingen. Binnen Kois wordt met andere woorden onderzocht welke voorwaarden binnen hedendaagse organisaties het

tot stand komen van verbindingen tussen zingeving en humanisering bevorderen dan wel belemmeren. Daarmee is ook het kritische perspectief aangeduid dat aan het onderzoek binnen Kois ten grondslag ligt. Kortweg luidt dit: humanisering door zingeving. Het onderzoek binnen Kois is erop gericht humanisering in en van organisaties te bevorderen door het versterken van mogelijkheden voor mensen om zinvol te leven en te werken ten behoeve van of in contact met organisaties. Door verbindingen te bevorderen tussen de persoonlijke zingeving van de betrokkenen en vragen rond humaniteit en humanisering in de organisaties en praktijken waarin zij zich bewegen wil het onderzoek van Kois bijdragen aan nieuwe verbindingen tussen het micro-niveau van alledaagse interacties, het meso-niveau van organisaties en maatschappelijke domeinen en het macro-niveau van internationale verhoudingen en mondiale ontwikkelingen.

Daartoe richt het onderzoek zich op vier kernthema's. In de eerste plaats is het gericht op ontwikkelingen binnen de hedendaagse organisatietheorie en op het benutten en versterken van de aanknopingspunten die daarbinnen te vinden zijn voor het kritische Kois-perspectief, ondermeer in kritische en postmoderne stromingen binnen de organisatietheorie, in narratieve benaderingen en in het complexiteitsdenken. In de tweede plaats richt het onderzoek zich op vragen rond maatschappelijk verantwoord ondernemen tegen een horizon van mondiale rechtvaardigheid en van duurzaamheid. In de derde plaats is het onderzoek gericht op vragen rond burgerschap, bestuur en beleid, met name met het oog op het versterken van de civil society. Het laatste onderzoeksthema binnen Kois heeft betrekking op normatieve professionaliteit en normatieve professionalisering, in het bijzonder vragen rond bedrijfs- en organisatie-ethiek, rond integriteit en rond het belang van de persoonlijke factor voor de kwaliteit van professioneel handelen. Dit vierde thema is in zijn geheel ondergebracht in het verbindende onderzoeksproject *Normatieve professionalisering* (zie 4.1.4).

4.2.4 *Levensbeschouwing, Ethiek, Onderzoeksleer en Practica (LOEP)*

De sectie LOEP is verantwoordelijk voor onderwijs en onderzoek betreffende verschillende onderdelen van de humanistiek: humanisme en levensbeschouwing, ethiek, wetenschapstheorie en methodologie. Het gaat hierbij om onderdelen die ten dienste staan van de humanistiek als geheel (en dus niet hoofdzakelijk zijn gerelateerd aan een van de drie direct beroepsgerichte uitgangen van de master humanistiek, maar aan alle drie). Hieronder een beschrijving van deze onderdelen:

Levensbeschouwing

Het onderzoek naar *humanisme en levensbeschouwing* kent drie aandachtsgebieden: (1) de kritische articulatie en verdieping van het humanisme als levensbeschouwing, (2) levensbeschouwelijke diversiteit en inter-levensbeschouwelijke dialoog, en (3) filosofie/theorie van de levensbeschouwing.

Bij de kritische articulatie en verdieping van het humanisme als levensbeschouwing gaat het om de geschiedenis en actualiteit van humanistische opvattingen, verschijningsvormen, stromingen, denkers, enzovoort. Het accent ligt hierbij op Europa, in het bijzonder Nederland. Verder worden humanistische visies ontwikkeld op existentiële vragen: leven en dood, ziekte en gezondheid, goed en kwaad, geluk en tegenslag, wanhoop en moed, aanvaarding en verbetering, uniciteit en verbondenheid, mens en natuur, genieten en verslaving, enzovoort. Deze worden mede in verband gebracht met sociaal-culturele (inclusief technologische) ontwikkelingen zoals genomics en globalisering. Het onderzoek op dit aandachtsgebied wordt grotendeels uitgevoerd binnen de projecten *Geestelijke weerbaarheid en Humanisme* en *Goed ouder worden* (zie 4.1.3 en 4.1.2).

In het aandachtsgebied levensbeschouwelijke diversiteit gaat het om humanisme in relatie tot 'andere' levensbeschouwingen en religies, in de context van multiculturaliteit. Het betreft hier in het

bijzonder onderzoek naar de relaties tussen humanisme, islam en christendom, met het oog op mogelijkheden van inter-levensbeschouwelijke dialoog. Inzet is dus niet in de eerste plaats de ontwikkeling en verwoording van een humanistische levensbeschouwing naast en tegenover andere, maar van een humanisme dat 'andere' levensbeschouwingen doorsnijdt en erin participeert. De interne pluriformiteit binnen genoemde levensbeschouwelijke stromingen komt hierbij noodzakelijkerwijs aan de orde. De rol die het humanisme via inter-levensbeschouwelijke dialoog speelt en kan spelen in de ontwikkeling naar een meer open en humane samenleving is uitdrukkelijk een punt op de onderzoeksagenda.

Het onderzoek op dit aandachtsgebied zou nog aan nuance en betekenis winnen door verbreding van het spectrum met de boeddhistische levensbeschouwing, mede gezien de invloeden ervan op hedendaagse vormen van westerse spiritualiteit. Vanwege het ontbreken van de benodigde onderzoeksformatie blijft dit voorlopig een wens.

Het onderzoek op dit aandachtsgebied wordt grotendeels uitgevoerd binnen de projecten *Geestelijke weerbaarheid en Humanisme* en *Burgerschap in een interculturele samenleving* (zie 4.1.3 en 4.1.1).

Het aandachtsgebied filosofie/theorie van de levensbeschouwing betreft onderzoek naar levensbeschouwing als zodanig. Het gaat onder andere om onderzoek naar aard, inhouden, functies, en (historische, actuele, toekomstige) verschijningsvormen van levensbeschouwing, alsook de relaties tussen levensbeschouwing en politiek, maatschappij, massamedia, moraal, kunst. Bijzondere aandacht gaat uit naar de betekenis van levensbeschouwing voor geestelijke weerbaarheid, waarbij behalve traditionele sociale en geesteswetenschappelijke benaderingen ook levenswetenschappelijk onderzoek wordt ingezet. Het onderzoek op dit aandachtsgebied wordt grotendeels uitgevoerd binnen het project *Geestelijke weerbaarheid en Humanisme* (zie 4.1.3).

T.a.v. het project *Normatieve professionalisering* (zie 4.1.4) is het van belang de rol van levensbeschouwelijke, spirituele en esthetische inspiratiebronnen verder uit te werken, in het bijzonder de mogelijke betekenis van een open en verbindend humanisme op het niveau van professionele praktijken.

Ethiek

Ethiek is een belangrijk bestanddeel van het historisch en wijsgerige humanisme en de humanistische levensbeschouwing. De humanistiek gaat uit van een morele antropologie. De mens is vanuit zichzelf in staat tot moreel actorschap. Het wetenschappelijke onderzoek van de humanistiek is erop uit om het morele actorschap op velerlei wijzen te ondersteunen en bevorderen, zowel individueel als sociaal, institutioneel, op micro-, meso- en macroniveau. Daarbij is speciale aandacht voor de spanningsvolle verbinding tussen empirie en normativiteit.

Binnen het kader van de sectie LOEP wordt met name onderzoek verricht naar de samenhang tussen de ethiek van de levenskunst (zelfzorg), de deugdethiek en de zorgethiek. Het gaat om gesitueerd normatief-ethisch onderzoek tegen de achtergrond van de posttraditionele orde. Daaruit volgt een zich kritisch verhouden tot de actuele neoliberale moraal van zelfbeschikking en het ontbreken van morele idealen en doelstellingen (nihilisme en onverschilligheid).

De zelfzorg-ethiek sluit, evenals de deugdethiek, aan bij de individualisering en de moderne noodzaak tot het ontwikkelen van een eigen levensstijl. De (deels feministische) zorgethiek vertrekt daarentegen vanuit relaties, afhankelijkheid en kwetsbaarheid. De eerste beide morele theorieën beogen de relatie van de mens tot zichzelf, de laatstgenoemde ethiek gaat uit van zorg voor anderen. Het ethiek onderzoek binnen de sectie LOEP richt zich op vruchtbare verbindingen. Binnen de genoemde grondthema's zijn verschillende deelthema's aan de orde: aandacht, autonomie,

authenticiteit, deugden, dood, geluk, genot, houding, integriteit, sympathie, tijd, waarden, zorg en zingeving. Concrete contexten zijn: morele educatie bij jongeren en de moraal van goed ouder worden. Doelstelling van het onderzoek is het bevorderen van persoonlijke verantwoordelijkheid en sociale zelfontplooiing .

Ethiek staat in een noodzakelijke relatie tot elk van de onderzoeksprojecten, gegeven het belang van morele perspectieven daarin. In *Burgerschap in een interculturele samenleving* (zie 4.1.1) gaat het om de formulering en toetsing van nieuwe concepten van burgerschap en identiteitsvraagstukken. Gezocht wordt naar nog ongedachte vormen van engagement die bepalend zijn voor de articulatie van identiteiten in een pluriforme samenleving. Hierbij wordt verwezen naar de spanningsverhouding tussen autonomie en gemeenschap. De titel **Goed ouder worden** (zie 4.1.2) is veelzeggend. Het onderzoek beziet het nieuwe ouder worden als een existentieel, sociaal gesitueerd proces waarover gesproken en nagedacht kan worden met het oog op een zinvolle en menswaardige levensloop. *Normatieve professionalisering* (zie 4.1.4) wordt omschreven als een proces van voortgaande professionalisering ten aanzien van de normatieve, waardegeladen aspecten van professioneel handelen. Belangrijke morele thema's zijn rechtvaardigheid, diversiteit, maatschappelijk verantwoord ondernemen, duurzaamheid en integriteit. De projectgroep *Geestelijke weerbaarheid en Humanisme* (zie 4.1.3) wil het verband tussen geestelijke weerbaarheid en het humanisme opnieuw doordenken met het oog op vitale waarden als vrijheid, verantwoordelijkheid, solidariteit en menselijke waardigheid. Het ethiekonderzoek op de UvH wil bijdragen aan de articulatie van deze morele perspectieven en ethische vragen in de verschillende projecten, en wordt daar ook zelf door gevoed.

Onderzoek: Wetenschapstheorie en methodologie

Gezien het eigen karakter van de humanistiek zijn wetenschapstheoretische reflecties en methodologische ontwikkeling van cruciaal belang voor onderzoek én onderwijs. Het belang van de doordenking en legitimatie van de aard en plaats van de humanistiek als nieuwe menswetenschap en van de voor haar meest bruikbare onderzoeksmethoden kan niet gemakkelijk worden overschat. Uitgangspunt hierbij is dat humanistiek in termen van brede wetenschappelijke domeinen een integratie voorstaat van wijsbegeerte, geschiedwetenschap, de sociale en gedragswetenschappen en de levenswetenschappen. Richtinggevend in humanistiek onderzoek zijn de keuze voor het actor perspectief, het uitgangspunt van intentioneel handelen, normativiteit in professioneel handelen en het uitgangspunt dat fenomenen in hun cultureel en historisch gesitueerd-zijn onderzocht moeten worden. Daarnaast is het onderzoek dat op de UvH wordt gedaan beschrijvend, evaluatief en veranderingsgericht van aard en is het gericht op praktijken.

De UvH is een levenbeschouwelijke universiteit, met een sterk filosofische gerichte onderzoekstraditie. Uit bovenstaande kan worden afgeleid dat haar onderzoeksbelangstelling zich daarnaast sterk richt op vragen uit de sociale- en levenswetenschappen. Beoogd wordt de integratie tussen het geesteswetenschappelijk en het meer empirisch georiënteerde sociaal wetenschappelijke onderzoek te versterken.

Een belangrijke rol speelt de wetenschapstheoretische doordenking van de positionering van de humanistiek als nieuwe brede menswetenschap. Inter- en transdisciplinair onderzoek wordt steeds belangrijker wanneer het erom gaat oplossingen te zoeken voor de grote problemen waarvoor onze maatschappij zich gesteld ziet. Het vasthouden aan een enkel filosofisch paradigma of dat nu neo-positivistisch, interpretatief, kritisch, structuralistisch of postmodern is, is in deze complexe, snel

veranderende maatschappij geen houdbare optie meer. Kaders moeten blijvend worden ontwikkeld en bijgesteld.

Sinds een paar jaar exploreert de UvH daarom ook de mogelijkheden van het complexiteitsdenken als vorm voor een humanistische wetenschapsbeoefening. In 2006 heeft NWO het complexiteitsdenken op de onderzoeksagenda gezet als een benadering die bruggen kan bouwen tussen de verschillende disciplines. NWO benadrukt de noodzaak om de grenzen van de klassieke disciplines te overschrijden voor het goed begrijpen van (sociale en culturele) systemen. Dat sluit naadloos aan bij het UvH streven aan om bruggen te bouwen tussen disciplines. Het opent mogelijkheden om de wederzijdse bevruchting van ons filosofische, historische en sociaal wetenschappelijke onderzoek te versterken. Daartoe worden bij ons onderzoek naar praktijken niet de disciplines centraal gesteld, maar de onderzoeksvraag. Alleen dan kunnen bevindingen uit de sociale en levenswetenschappen worden gekoppeld aan existentiële en normatieve vraagstukken, en kan een gezamenlijke taal ontwikkeld worden om daarover ook te communiceren.

Hoe belangrijk de wetenschapstheoretische reflectie ook is, het zwaartepunt van het onderzoek ligt bij methodologie. Het is noodzakelijk om systematische kennis te ontwikkelen voor een methodologie die recht doet aan de multidisciplinaire en praktijkgerichte wetenschap van de humanistiek en haar streven naar interdisciplinariteit. Daartoe wordt een 'multitool' ontwikkeld dat bijdraagt aan het verbinden van kwalitatieve (zgn. zachtere) en kwantitatieve (zgn. hardere) onderzoeksmethoden in mixed-method designs en het uitbreiden en uitventen van het repertoire van kwalitatieve methoden. Dit zal het beeld van de humanistiek als nieuwe menswetenschap versterken en zal bijdragen aan een herwaardering van de kwalitatieve methoden in onderzoek binnen de sociale wetenschappen. Om dit te bereiken zal empirisch onderzoek in de breedste zin van het woord de komende jaren vanuit de sectie LOEP gestimuleerd worden.

Onderzoek naar wetenschapstheorie en methodologie vindt plaats in de samenwerking binnen de vier onderzoeksprojecten *Burgerschap in een interculturele samenleving* (zie 4.1.1), *Goed ouder worden* (zie 4.1.2), *Geestelijke weerbaarheid en Humanisme* (zie 4.1.3) en *Normatieve professionalisering* (zie 4.1.4). Het vervult een dienende en voedende taak ten opzichte van deze projecten en het domeinspecifieke onderzoek binnen de secties. Dit gebeurt o.a. door advies en consultatie op het terrein van Methoden en Technieken en het bieden van praktische hulp bij de dataverzameling en analyse (kwalitatief en kwantitatief). Een speciale link bestaat met het project *Normatieve professionalisering*: de vele wetenschapstheoretische vragen die met normatieve professionalisering verbonden krijgen aandacht, zoals de relatie tussen 'evidence based practice' en 'practice based evidence', inclusief de rol van empirisch onderzoek bij het verhelderen daarvan.

Practica

Het onderzoek van de practica-docenten is niet opgenomen in het onderzoeksprogramma.

[1] Het gaat hierbij in het bijzonder om het op elkaar betrekken van: filosofie, sociologie, psychologie, pedagogiek, geschiedenis, wetenschappen van religie en levensbeschouwing en ten slotte wetenschapstheorie en methodologie.

[3] Op het moment is een groslijst beschikbaar waarin 17 thema's worden genoemd. Bij het indikken zal er op worden gelet dat het eindresultaat spoort met het door het AB van de VNSU ivm de verkiezingen gekozen zes thema's: duurzaamheid, veiligheid, economie, zorg, onderwijs en open samenleving. De focus van UvH-onderzoek ligt vooral op de terreinen duurzaamheid (projecten 'Burgerschap in een interculturele samenleving' en 'Normatieve professionalisering'), zorg (projecten 'Goed ouder worden', 'Geestelijke weerbaarheid & Humanisme' en 'Normatieve professionalisering'), onderwijs (projecten 'Burgerschap in een interculturele samenleving', 'Geestelijke weerbaarheid & Humanisme' en 'Normatieve professionalisering') en open samenleving ('Burgerschap in een interculturele samenleving', 'Geestelijke weerbaarheid & Humanisme', 'Goed ouder worden'). De VSNU werkt aan een nadere uitwerking van de thematische prioriteiten. Waar mogelijk zal de UvH via het Netwerk van Levensbeschouwelijke Universiteiten in deze discussie participeren. Omgekeerd kunnen de 'mind maps' van het Meerjaren Innovatie en Kennis Kompas (MIKK) richtinggevend zijn in de prioriteiten die wij binnen onze onderzoeksprojecten kiezen.